

Dorota Rancew-Sikora¹

Adam Konopka²

Potencjał sieciowej analizy dyskursu w badaniu debat o klimacie

Celem artykułu jest przedstawienie sieciowej analizy dyskursu (Discourse Network Analysis, DNA) i perspektywy teoretycznej Advocacy Coalition Framework (ACF) jako sposobów ujęcia i zbadania dyskursu wokół zmian klimatycznych. Przedstawiamy przykłady zastosowania ACF i DNA w badaniach porównawczych dotyczących polityk klimatycznych w różnych krajach; odnosimy się do stanu wiedzy na temat polskich debat i polityk klimatycznych, wskazując w niej luki, które mogłyby zapełnić badania oparte na ACF i DNA.

Słowa kluczowe: Advocacy Coalition Framework, sieciowa analiza dyskursu, zmiany klimatyczne, polska polityka klimatyczna

The potential of Discourse Network Analysis in the research on climate debates

The aim of this article is to present Discourse Network Analysis (DNA) and the Advocacy Coalition Framework (ACF) theoretical perspective as ways of framing and exploring the climate change discourse. We present examples of the use of ACF and DNA in comparative research on climate policies in different countries; we refer to the state of knowledge on Polish climate debates and policies, pointing to the gaps that could be filled by ACF and DNA-based research.

Keywords: Advocacy Coalition Framework, network discourse analysis, climate change, Polish climate policy

---

¹ Uniwersytet Gdański, Instytut Socjologii, dorota.rancew-sikora@ug.edu.pl.

² Collegium Civitas, Instytut Socjologii, adam.konopka@civitas.edu.pl.

Wprowadzenie

W zakres socjologii środowiskowej wchodzi wiele zagadnień, ale kwestia zmiany klimatu – łagodzenia i dostosowania – sięga polityki najwyższego szczebla i jest ściśle związana z systemem politycznym danego kraju – to on decyduje o tym, jakie siły mogą i odgrywają większą rolę w forsowaniu mniej lub bardziej ambitnej polityki klimatycznej. W każdym razie podejmując temat klimatu z perspektywy socjologicznej, trudno nie uwzględnić kwestii kontekstu politycznego jako siły sprawczej w tym zakresie.

Zdaniem Rafała Chwedoruka, zarówno w Polsce, jak i w innych krajach, dyskurs dotyczący ekologii stanowi przestrzeń starcia różnych grup interesów, co w efekcie prowadzi do stopniowej ideologizacji dyskusji o zmianach klimatycznych (Żółciak 2020: 13). Manifestacje tych interesów często są artykułowane w postaci wątpliwości, według Krzysztofa Niedziałkowskiego ma to miejsce również w Polsce i utrudnia skuteczne przeciwdziałanie kryzysowi klimatycznemu (Żółciak 2020: 13). W artykule tym chcielibyśmy jednak wyjść naprzeciw binarnemu podziałowi dyskursu wokół zmian klimatycznych, zasugerowanemu przez Mirosława Karwata (Żółciak 2020: 13), i zaproponować podejście badawcze, które pozwoli zidentyfikować bardziej szczegółową mapę interesariuszy konfliktu klimatycznego w Polsce.

Główne założenia leżące u podłoża tekstu nie są dyskutowane. Przyjmujemy na podstawie przekazu płynącego od zgodnej światowej wspólnoty naukowców reprezentowanej przez Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu (IPCC), że zmiana klimatu jest realna, ma charakter antropogeniczny i stanowi jedno z największych wyzwań, przed którymi stanie ludzkość w najbliższym czasie, lub już stoi. Sądzimy, że nauki społeczne mogą odegrać znaczącą rolę w pokazywaniu błędów i zagrożeń płynących z kształtu dotychczasowego dyskursu na temat globalnego ocieplenia. Pierwszym krokiem w tym kierunku powinno być przede wszystkim zidentyfikowanie procesów społecznych mających wyraźne polityczne i środowiskowe konsekwencje we współczesnej Polsce na płaszczyźnie adaptacji do zmian klimatycznych. „Adaptacja” jest tutaj rozumiana jako reagowanie w elastyczny i adekwatny sposób na to, co dzieje się w środowisku naturalnym i w życiu społecznym z powodu zmian klimatycznych, zaś „nieadaptacja” będzie oznaczać odwrotną tendencję do ignorowania, tłumienia lub negowania istotnych informacji i niepodejmowania odpowiednich działań.

Istotne z perspektywy badań społecznych jest również zidentyfikowanie kluczowych centrów sprawstwa i ich wzajemnych powiązań w zakresie polskiego dyskursu na temat zmian klimatycznych. W celu rozpoznania najważniejszych aktorów społecznych i ich działań w tym obszarze należy systematycznie i dogłębnie obserwować i analizować różne zjawiska językowe reprezentowane w mediach

masowych, pojawiające się przy okazji konkretnych wydarzeń na różnych poziomach tworzenia znaczenia.

Teorią mogącą pomóc w skategoryzowaniu poszczególnych stanowisk to tzw. koncepcja koalicji rzeczniczych czy stronnictw wyłonionych w sytuacji sporu (*Advocacy Coalition Framework*, ACF), która zostanie zaprezentowana. Pokażemy również, jakie rezultaty przynosi zastosowanie narzędzia do analizy sieci dyskursu (*Discourse Network Analysis*, DNA), które pozwala zidentyfikować powiązania między jej zbiorowymi i indywidualnymi uczestnikami. Spróbujemy też pokrótce wskazać najważniejsze wyzwania związane z potencjalnym wykorzystaniem omawianych ram teoretycznych w polskim kontekście, jak też dokonać krótkiego przeglądu dotychczas przeprowadzonych badań dyskursu dotyczącego zmian klimatycznych w Polsce. Na sam koniec przedstawiliśmy wnioski oraz dalsze perspektywy potencjalnych badań z wykorzystaniem omawianych teorii.

Badanie sieci dyskursu w systemach demokratycznych

Teoretyczna perspektywa znana pod angielską nazwą *Advocacy Coalition Framework* została stworzona w USA przez Paula A. Sabatiera i Hanka Jenkinsa-Smitha (1988, 1999) i zaprojektowana w taki sposób, aby można było badawczo uchwycić złożone procesy demokratycznych debat, w których niezgoda lub podzielenie podstawowych założeń, przekonań i możliwych kierunków polityk publicznych (*core beliefs*) dzieli i łączy różne organizacje w konkurujące ze sobą koalicje (stronnictwa). Te koalicje odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu debaty publicznej i w przypadku zwycięstwa mogą wywierać znaczący wpływ na decyzje polityczne (Kukkonen et al. 2018).

Zgodnie z ACF podzielenie podstawowych przekonań oznacza, że strony mają podobne priorytety co do wartości i w podobny sposób oceniają, jakie kwestie są w danej chwili najważniejsze. Podejście to pozwala na szerokie spojrzenie na politykę i jej społeczne podłoże, ponieważ koncentruje się na badaniu relacji między różnymi siłami społecznymi i ukazuje ich normatywne orientacje, a także ich oddźwięk w specyficznym subsystemie polityki (Jenkins-Smith et al. 2014). Perspektywa ACF przyjmuje, że zmiana w obszarze polityki może zostać wywołana przez cztery czynniki: 1) zewnętrzne wydarzenia subsystemowe, 2) wewnętrzną dynamikę w obrębie systemu, 3) uczenie się zorientowane na politykę oraz 4) uczenie się polityk między koalicjami. Zdaniem Paula Wagnera i Tuomasa Ylä-Anttili (2018) tego rodzaju procesy demokratyczne mogą być ograniczane lub blokowane w krajach z bardziej scentralizowaną władzą.

Narzędziem pozwalającym zastosować ACF w praktyce jest tzw. *Discourse Network Analysis* (DNA), które na podstawie analizy dyskursu i sieci społecznej

tworzy dane relacyjne poprzez łączenie poszczególnych aktorów w sieci w zależności od tego, czy zgadzają się, czy nie z danym przekonaniem dotyczącym polityki (Kukkonen et al. 2020). Narzędzie to umożliwia badanie spojrzenia poszczególnych aktorów społecznych na daną sprawę poprzez systematyczne używanie źródeł tekstowych i kumulowanie ich w taki format danych, który będzie kompatybilny z analizą sieci polityki. DNA pozwala na wprowadzenie łączonej analizy materialnych sieci polityki (warstwa koordynacyjna) i sieci ideowych (warstwa dyskursywna lub warstwa przekonań politycznego subsystemu) (Leifeld 2016, 2020).

Dotychczasowe prace nad DNA dostarczyły wielu sposobów na uzyskanie takiego połączenia. W tym kontekście Leifeld (2016) wymienia konstrukcję sieci afiliacji, sieć zgodności pojęć, sieci konfliktowe i metody normalizacji jako sposoby skutecznej analizy sieci dyskursywnych. Metody te składają się na oprogramowanie Discourse Network Analyzer, czyli taki pakiet do jakościowej analizy treści, który umożliwia stworzenie zagnieżdżonej adnotacji użycia pojęć³ przez aktorów i eksportowania powstałych danych sieciowych do oprogramowania statystycznego i pakietów analizy sieciowej. Sieć zgodności aktorów pokazuje połączenia jakichkolwiek dwóch aktorów zgadzających lub niezgadzających się z danym przekonaniem co najmniej jeden raz. Im więcej jest przekonań, które dani aktorzy wspólnie wspierają lub odrzucają, tym większa staje się skala powiązania tych dwóch aktorów, przy uwzględnieniu średniej liczby przekonań przez nich artykułowanych (Leifeld 2020).

Podstawą używania oprogramowania do DNA jest kodowanie stwierdzeń, będących podstawową jednostką analizy. Philip Leifeld (2017) sugeruje, aby przypisywać każdemu stwierdzeniu cztery właściwości: 1) aktora (czyli podmiot wypowiadający się), 2) pojęcie, 3) zgodę (*agreement*) i 4) oznaczenie czasowe. Na przykład w badaniu dyskursu na temat zmiany klimatu badano zgodność aktorów co do kilkudziesięciu takich stwierdzeń jak: 'Działalność człowieka jest ważną siłą napędową obecnej zmiany klimatu'; 'Nauka o zmianie klimatu jest nadal zbyt niepewna, aby stanowić podstawę polityki'; 'Każdy kraj powinien mieć możliwość ustalenia własnego poziomu redukcji emisji'; 'Międzynarodowe porozumienie GCC musi obejmować wszystkie główne podmioty odpowiedzialne za emisje'; 'Dostawy energii mogą być zapewnione wyłącznie przez odnawialne źródła energii (OZE)'; 'Kraje rozwinięte powinny ponosić główną odpowiedzialność za ograniczenie emisji gazów cieplarnianych'; i podobne.

Zaznacza się, że schemat badania jest otwarty i w zależności od teorii, na której opiera się badanie, a także od celów analizy, kategorie te mogą być dostosowywane do potrzeb danego procesu badawczego. Warto dodać, że DNA wychodzi poza

³ Jako pojęcie Leifeld (2020) rozumie tu wszystkie treści, o których aktorzy rozmawiają, łącznie z ich argumentami i preferencjami wobec polityk.

mierzenie jednostkowej liczby konkretnych aktorów politycznych i ich poglądów, obejmując również ich centralność w debacie. Za Anną Kukkonen et al. (2021) przyjmujemy, że centralność jest właściwością sieci, która skupia się na relacji pomiędzy poszczególnymi punktami (tj. pomiędzy poszczególnymi aktorami i ich poglądami) w sieci i mierzy poparcie uzyskane dla tego punktu od pozostałych punktów w sieci. W takim wypadku im wyższa jest centralność danego aktora lub jego poglądu, tym silniejsza jest jego pozycja w debacie medialnej.

Zdaniem Leifelda (2020) DNA przez lata swojego rozwoju zdobyła zaufanie nie tylko praktyków mieszczących się w bardziej pozytywistycznych czy realistycznych paradygmatach badania procesów konstruowania polityk, ale również badaczy pracujących w obrębie Krytycznej Analizy Dyskursu (opartej np. na filozofii Michela Foucaulta czy teorii krytycznej). Najważniejszą zaletą tej metody jest to, że dodaje ona systematyczny wymiar do ich analiz, na zasadzie odkrywania struktur władzy społecznej lub politycznej poprzez dość prostą obserwację, kto co mówi w przestrzeni publicznej na dany temat. Potencjał zastosowania tej metody okazał się też bardzo duży w badaniach porównawczych.

Przeгляд wyników dotychczasowych badań porównawczych uzyskanych przy wykorzystaniu sieciowej analizy dyskursu

W poniższej prezentacji bierzemy pod uwagę sytuację po Szczycie klimatycznym COP 21 w 2015 r. w Paryżu. Z badań Kukkonen et al. (2018) wynika, że trzy koalicje odgrywały główne role w dyskursie klimatycznym: pierwsza, która opowiadała się za argumentami ekonomicznymi i chroniła interesy biznesu; druga, która zgłaszała argumenty ekologiczne i domagała się ochrony środowiska; i trzecia, reprezentująca naukę, skoncentrowana na zbieraniu danych i realizacji badań oraz dostarczaniu aktualnej wiedzy. Wybory polityczne dokonywały się pomiędzy tymi koalicjami, a ich działanie przynosiło widoczny efekt na poziomie polityki danego kraju.

Z analizy sieci dyskursu klimatycznego w USA prowadzonej w ostatnich latach wynika, że w polityce klimatycznej USA panowała przede wszystkim stagnacja – czyli próba przeczekania, odsunięcia spraw klimatu na dalszy plan i wykonywanie ruchów pozornych, zabezpieczających aktorów politycznych przed trudnymi, kosztownymi i odważnymi decyzjami (Kukkonen et al. 2018). Ponieważ żaden z rządów nie był w stanie wprowadzić praw klimatycznych na poziomie federalnym, zadanie to oddelegowano na poziom niższy.

Tę sytuację można ogólnie zinterpretować jako sukces sił zainteresowanych powstrzymaniem zmian gospodarczych i społecznych oraz podejmujących różne strategie podważania argumentacji koalicji ekologicznych i naukowych.

Najbardziej wpływowe okazały się organizacje i siły polityczne związane z przemysłem paliwowym (*fossil fuel industry*), którym przez długi czas skutecznie udawało się podtrzymywać poczucie niepewności w zakresie wiedzy o zmianie klimatu, jej przyczynach i skutkach oraz podnosić wagę (dość jednostronnie) wyłącznie zagrożeń gospodarczych i strat ekonomicznych, które miałyby być związane z wprowadzaniem zmian potrzebnych dla ochrony klimatu. Efektem tych działań było korzystne dla przemysłu paliwowego ukształtowanie opinii publicznej oraz wytworzenie głębokiego podziału społecznego zmobilizowanego za i przeciwko zmianom, przebiegającego według wyraźnych linii ideologicznych i światopoglądowych. Ich sukcesem było stworzenie w opinii społecznej przekonania, że poważne traktowanie kwestii zmiany klimatu oznacza popieranie określonej opcji politycznej, a przeciwstawianie się zmianom chroniącym środowisko oznacza opowiadanie się na rzecz obrazu świata opartego na tradycyjnych wartościach.

Wyniki te są zgodne z badaniami etnograficznymi Arlie Hochschild (2017), wnikającymi w emocjonalne i mikrospołeczne mechanizmy tego procesu. Na skutek dyskursywnych działań kwestia klimatu została oddzielona od kwestii nauki i obrony zdrowia, a naukowcy i eksperci zostali ukazani jako stronnicy zwolennicy określonych opcji politycznych działający na ich rzecz, a więc względnie mało wiarygodni.

Drugi przykład blokowania wpływu zmiany klimatu na decyzje polityczne opisali dla Irlandii Wagner i Ylä-Anttila (2018). Autorzy skoncentrowali się na badaniu procesu legislacyjnego (CALCD Act 2015), który wykluczył wprowadzenie wiążących celów w zakresie redukcji emisji z polityki Irlandii dokładnie w tym samym momencie, kiedy wiele krajów Unii Europejskiej zdecydowało się je wprowadzić po to, aby stworzyć ramy prawne dla przejścia do gospodarki niskoemisyjnej. Za pomocą analizy sieciowej danych kwestionariuszowych pozyskanych od 52 organizacji zaangażowanych w ten proces Wagner i Ylä-Anttila odkryli, że kilka z nich było najbardziej wpływowych. Były to głównie silne przedsięwzięcia biznesowe działające w sektorze rolnictwa i partie rządzące, które blokowały cele proklimatyczne, obawiając się, że ich wprowadzenie do polityki krajowej spowodowałoby wzrost produkcji rolnej w Irlandii. Mimo że organizacje te były mniej liczne niż te, które opowiadały się na rzecz polityki chroniącej klimat i nawet ze sobą specjalnie nie współpracowały w celu stworzenia zwartej koalicji, udało im się jednak wyrzec największy wpływ na ostateczny kształt uchwalonego dokumentu prawnego. Wystarczyło, że podnosiły kwestie ekonomiczne jako argumenty przeciwko redukcji emisji, a siła ich argumentów została wzmocniona przez sytuację Irlandii, która w tamtym okresie doświadczała trudności gospodarczych.

Badanie Wagnera i Ylä-Anttili (2018) pokazało, że tworzenie koalicji było strategią stosowaną przez słabsze siły społeczne, która jednak nie zapewniła im sukcesu w negocjacjach politycznych. Organizacjom ekologicznym i naukowym

udało się jedynie wprowadzić ten temat do dyskusji politycznej, w czym wspomogły je siły zewnętrzne, gdyż, jak wspomniano, inne kraje europejskie pracowały nad podobnymi kwestiami. Oprócz siły argumentów ekonomicznych w debacie irlandzkiej siłą przekonywania koalicji stworzonej przez organizacje proklimatyczne, zdaniem badaczy, osłabiła dodatkowo silna koncentracja władzy wykonawczej w Irlandii, gdzie, tak jak w Polsce, partia rządząca obsadza większość ministerstw i może zapewnić sobie ideologiczną spójność.

W USA, gdzie rozwinęła się koncepcja Advocacy Coalition Framework, koalicje stworzone przez organizacje społeczne są zwykle bardziej wpływowe, bo system tamtejszej demokracji zapewnia pluralizm na wielu poziomach i gwarantuje możliwości weta. Także w korporatystycznych demokracjach europejskich, takich jak Szwecja czy Szwajcaria, partia rządząca potrzebuje szerokiego wsparcia, aby wcielić w życie jakąś polityczną ideę. W praktyce szczegółowe rozwiązania systemu demokratycznego mogą nie tylko decydować o sukcesie organizacji ekologicznych w kształtowaniu polityk korzystnych dla klimatu, ale także określać ich rolę, przyjmowane strategie i style działania.

Antti Gronow et al. (2019) porównali, jak w dyskursie klimatycznym działają korporatystyczne demokracje Finlandii i Szwecji. Ogólnie uważa się, że korporatywizm, który polega na uspołecznieniu procesu decyzyjnego i upaństwowieniu interesów branżowych, jest ogólnie dobry dla środowiska i stanowi silną alternatywę dla indywidualistycznego liberalizmu i kolektywistycznego socjalizmu. W praktyce reguluje konflikty społeczne, bo uwzględnia interesy i perspektywy różnych stron, przecina hierarchie zawodowe, wprowadza troskę o sprawy społeczne, a w efekcie pozwala na stawianie ambitnych politycznych celów. Kiedy jednak autorzy rozdzielili w badaniu sieci politycznych trzy aspekty korporatywizmu działającego w Finlandii i Szwecji (inkluzywność, konsensualność i siłę organizacji trójstronnych), okazało się że tylko dwa z nich (inkluzywność i konsensualizm) odpowiadają za wprowadzenie ambitnej polityki klimatycznej, tak jak ma to miejsce w Szwecji, a wpływ koalicji trójstronnych może być hamujący dla tej polityki, tak jak w Finlandii.

Najnowsze badania Kukkonen et al. (2021), prowadzone w ramach analizy sieciowej przekazów prasowych, dotyczyły tematu debat o Arktyce w Finlandii i Kanadzie. Tym razem autorzy zbadali centralność aktorów politycznych i sądów moralnych pojawiających się w medialnej debacie o ochronie Arktyki. Pokazali, że zarówno w Finlandii, jak i w Kanadzie, centralne pozycje w dyskusji zajmują uniwersytety i rządy, a aktorzy biznesowi zajmują pozycje drugorzędne. Tyle że to przedstawiciele rządów akcentowali ekonomiczne możliwości wykorzystania Arktyki, a organizacje ekologiczne stały zwykle na stanowisku przeciwnym i żądały zwiększenia jej ochrony. W porównaniu z Kanadą w debacie fińskiej ważniejsze były argumenty ekologiczne i związane ze współpracą międzynarodową,

a w Kanadzie względnie silniejsze okazały się argumenty za dążeniem do zrównoważonego rozwoju i zapewnianiem narodowej suwerenności. Autorzy pokazali również, że to, czy dany aktor zajmuje mniej lub bardziej centralną pozycję w dyskursie, wpływa na to, jakie podaje uzasadnienia moralne dla swojego stanowiska.

Wpływ organizacji międzynarodowych zdaje się także zależeć od bogactwa danego kraju. Badania porównawcze Kukkonen et al. (2018) miały zidentyfikować, w jaki sposób organizacje międzynarodowe (takie jak IPCC), transnarodowe NGOs (np. Greenpeace) czy traktaty (taki jak Protokół z Kioto, Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu UNFCCC, COP24 i COP25) wpływają na krajowe media i debaty polityczne. Na podstawie analizy sieciowej dyskursów medialnych z USA, Kanady, Brazylii i Indii autorzy wykazali, że kraje o wysokich dochodach i wysokich emisjach CO₂ w przeliczeniu na mieszkańca mniej liczą się z wpływem organizacji międzynarodowych, a ich dyskurs jest skoncentrowany na konkurujących ze sobą koalicjach działających na poziomie krajowym, a z kolei kraje o niższych dochodach i niższych emisjach gazów cieplarnianych w przeliczeniu na mieszkańca, jak uwzględnione w tym badaniu Indie i Brazylia, w większym stopniu odnoszą się do ustaleń międzynarodowych, a wewnętrzne sieci dyskursu są tu bardziej rozproszone i słabsze.

W tym kontekście warto wspomnieć o jeszcze jednym badaniu, prowadzonym przez fiński zespół: Paula M. Wagnera, Tuomasa Ylä-Anttila i Antiego Gronowa (2020), koncentrującym się na tym, w jaki sposób wiedza przepływa między naukowcami i decydentami oraz w jakim stopniu jest uwzględniana przez polityków. W rezultacie analizy przepływów autorzy wykazali, że tylko w Czechach (badania objęły jeszcze Finlandię, Irlandię i Portugalię) korzystanie z danych naukowych uwarunkowane było podobieństwem poglądów politycznych między dostawcami i odbiorcami wiedzy. Wyjaśniano to obecnością w sieci tej wymiany wpływowych negacjonistów, która zaburzała (wykrzywiała) tę wymianę.

Polskie debaty i polityki klimatyczne

W Polsce prowadzono już badania dyskursów koncentrujących się wokół relacji człowieka ze środowiskiem naturalnym⁴, także za pomocą metody ACF⁵. Mimo to nie stanowią one bardzo dużego korpusu i wciąż brakuje nam całościowego obrazu sytuacji w Polsce. Także z uwagi na dynamikę dyskursów politycznych i przebiegających w środowisku przyrodniczym wymagają one ciągłego rozszerzania, intensyfikowania i weryfikacji.

⁴ Por. (Lis, Stankiewicz 2017; Niedziałkowski et al. 2020; Pawliszak, Steciąg 2017; Rancew-Sikora 2002, 2009; Steciąg 2012; Wagner 2012, 2015).

⁵ Por. (Niedziałkowski, Putkowska-Smoter 2020).

Kluczowym problemem w przypadku polskiego dyskursu dotyczącego zmian klimatycznych jest fakt, że 90% energii dystrybuowanej w Polsce bazuje na węglu, który uznawany jest za niezwykle istotny zarówno dla polskiej gospodarki, jak i społeczeństwa, mimo że branża ta wymaga sporych dopłat ze strony państwa, a znaczna część surowca z powodów ekonomicznych pochodzi z importu. Jednocześnie energia pozyskiwana z odnawialnych źródeł zaspokaja stosunkowo mały procent zapotrzebowania energetycznego kraju przy ambiwalentnym stanowisku rządu, prezydenta i sejmu wobec rozwoju ekologicznych technologii. Jeszcze w 2017 r. w swoim exposé premier Mateusz Morawiecki, a w 2018 r. prezydent Andrzej Duda deklarowali publicznie, że węgiel pozostanie głównym źródłem energii pozyskiwanej w Polsce.

Tymczasem w kontekście procesów demokratyzacji, które rozpoczęły się po 1989 r., pozycja względnej zależności energetycznej Polski otworzyła debatę na możliwości dywersyfikacji źródeł energii, w tym energię atomową, gaz ziemny i odnawialne źródła energii. Można jednak zauważyć, że (neo)liberalna ideologia zdominowała wtedy polityczne decyzje i ograniczyła udział różnych grup aktorów społecznych w dyskursie (Lis, Stankiewicz 2017; Wagner 2015). Charakterystycznym elementem polskiej polityki energetycznej po 1989 r. stała się również tendencja do przesuwania odpowiedzialności za ten obszar z władz państwowych na lokalne samorządy i społeczności. Od jesieni 2015 r. zarówno parlament, jak i rząd, zostały zdominowane przez koalicję konserwatywnych partii prawicowych, Zjednoczoną Prawicę (Prawo i Sprawiedliwość, Solidarna Polska oraz Polska Razem Jarosława Gowina, która w 2017 r. zmieniła nazwę na Porozumienie), co zapoczątkowało znaczącą zmianę w państwowej polityce i dominującej ideologii, i objęło również politykę władz wobec środowiska. Konsekwencją tego było m.in. zwiększenie wewnętrznej polaryzacji społecznej i politycznej oraz wzrost międzynarodowych napięć między polską polityką środowiskową a ekologicznymi inicjatywami Unii Europejskiej.

Dla rządzących konserwatystów kluczowe stały się inne tematy, a troskę o klimat zaczęto krytykować jako silnie zakorzenioną politycznie, „lewicową”, „radykałnie lewicową” czy „lewacką”. Jednocześnie partie lewicowe nie były w ogóle reprezentowane w parlamencie w czasie pierwszej kadencji rządów Zjednoczonej Prawicy, zaś podczas drugiej (od jesieni 2019 r.) stanowią mniejszość parlamentarną, a kwestie środowiskowe nie leżą w centrum zainteresowań większości ugrupowań. Co więcej, proces centralizacji władzy wymuszony przez rządzącą koalicję doprowadził do podejmowania decyzji dotyczących środowiska naturalnego nie tylko bez odpowiedniej demokratycznej deliberacji, ale często też wbrew ostrzeżeniom naukowców i protestom aktywistów ekologicznych.

W rezultacie Polska jawi się na międzynarodowej scenie politycznej jako aktor, który zdaje sobie sprawę, że zmiany klimatyczne zachodzą w świecie, ale nie

dowierza w udział ludzkich aktywności w ich powstawaniu i wykazuje postawę obronną wobec międzynarodowych umów w sprawie kryzysu klimatycznego. Polski rząd prezentuje stanowisko, że każde państwo powinno móc decydować o kształcie swojej polityki energetycznej, jednocześnie uznając, że Polska nadal jest na etapie bazowania na węglu, co ma być powodem opóźniania dopełniania zobowiązań wobec zawartych umów. Przejście na odnawialne źródła energii jest nie tylko uznawane za zbyt kosztowne przez administrację państwową, ale w ogóle nie artykułuje się wprost zainteresowania radykalnym wprowadzeniem takiego rozwiązania. Zamiast tego publicznie pojawiają się głosy, że polskie lasy mogą zaabsorbować emisję gazów cieplarnianych i że energia węglowa jest jedynym słusznym wyborem energetycznym dla Polski i nie powinna być ograniczana.

Zdaniem Tomasza Stawiszyńskiego (2021) problemem może być również przenoszenie odpowiedzialności za globalny kryzys klimatyczny na jednostki i ich indywidualny styl życia, co może zniechęcać osoby niezainteresowane przeciwdziałaniem zmianom klimatu. Istotnym czynnikiem może być w tym przypadku opisany przez Jana Frankowskiego (2020) problem ubóstwa energetycznego (*fuel poverty*). Określenie to oznacza, że koszty ogrzewania przekraczają 10% miesięcznego dochodu danego gospodarstwa domowego. Zjawisko to, według raportu z 2009 r. (Figaszewska 2009), dotyczy nawet do 40% gospodarstw domowych w Polsce.

W związku z tym problemem pojawiły się obywatelskie inicjatywy, takie jak Polski Alarm Smogowy i Smog Alert, zajmujące się kwestią niskiej jakości powietrza w Polsce. W działaniach tych ruchów znajdują się m.in. kampanie antysmogowe, zbieranie danych na temat smogu w danych miejscowościach oraz zdrowia ich mieszkańców, tworzenie map smogu w Polsce czy medialne akcje ostrzegawcze. Wśród sukcesów tych grup można wymienić chociażby wprowadzanie uchwał antysmogowych przez regionalne i miejskie samorządy. Frankowski (2020) tłumaczy ich powodzenie niezależnością od podmiotów politycznych i biznesowych, komunikacją opartą na dowodach oraz spójnością podejmowanych działań.

Oficjalny raport przygotowany przez Ministerstwo Środowiska (2019) pokazał, że polska polityka w kwestii klimatu była konsekwentna, ale tylko reaktywna, bo polegała na przyjęciu strategii reagowania w razie nagłego kryzysu zamiast podejmowania inicjatyw mających zapobiegać jego pojawieniu się. Władze Polski wyjaśniały, że z uwagi na wysokie koszty adaptacji najwyższy priorytet nadały zabezpieczeniom przeciwpowodziowym, ochronie strefy wybrzeża i agrokulturze, jednak nie ma dowodów na istnienie konkretnych instytucjonalnych mechanizmów mających koordynować zarządzanie kryzysowe w przypadku katastrofy, a także wspierających proces kształtowania polityk adaptacji do zmian klimatycznych.

Co więcej, udział interesariuszy w rozwoju polityk adaptacyjnych jest bardzo ograniczony. Konsultowano je co prawda z administracją niższych szczebli oraz

niektórymi grupami interesów, jednak ich udział został oceniony przez ministerstwo jako neutralny. Nie ma również dowodów na wykorzystanie interfejsów naukowo-politycznych do rozwijania dialogu między naukowcami a decydentami.

Alexandra Wagner już w 2012 r. przebadła dyskurs prasowy dotyczący możliwej lokalizacji pierwszej elektrowni atomowej w Polsce. W analizie wzięła pod uwagę teksty z gazet ogólnopństwowych („Gazeta Wyborcza”, „Rzeczpospolita”, „Gazeta Polska”) oraz lokalnych („Dziennik Bałtycki”), uzupełniając je wynikami ogólnopolskich ankiet. Jej celem było zrozumienie, w jaki sposób media kształtują dyskurs publiczny na temat energii atomowej i jaka jest ich rola w stymulowaniu dialogu społecznego. W rezultacie odkryła, że były znaczące różnice pomiędzy krajowym i lokalnym poziomem reprezentowanym w mediach, jak również dywersyfikacja opinii pomiędzy różnymi regionami Polski. Najbardziej aktywne w procesach deliberacji były międzynarodowe NGOs, lokalne samorządy i mieszkańcy terenów położonych w pobliżu potencjalnych lokalizacji elektrowni, rząd był zaś praktycznie nieobecny w debacie. Na łamach prasy debata ograniczała się do kwestii ekonomicznych i prezentacji dwóch stron konfliktu: mieszkańców i inwestorów, przy czym jedynie głosy tych pierwszych były przytaczane. Nacisk położony na napięcia i argumenty pomiędzy interesariuszami poskutkował brakiem jakichkolwiek pozytywnych przykładów mediacji, negocjacji i zawierania kompromisów.

Innym przypadkiem badanym przez Wagner (2015) była debata na temat gazu ziemnego jako alternatywnego źródła energii dla Polski, która przetoczyła się przez media kilka lat później. W tym studium zostały przez nią przeanalizowane gazety, magazyny i tabloidy („Gazeta Wyborcza”, „Rzeczpospolita”, „Fakt”, „Newsweek”, „Polityka”, „Wprost”), w których odkryła dominację elitarnego modelu komunikacji społecznej, gdzie komercyjni inwestorzy i władze państwowe mają swój głos w mediach, zaś „przeciętni obywatele” mogą być jedynie „informowani” czy „edukowani”. Mimo promocji modelu transmisji wiedzy eksperckiej do sfery publicznej, rzeczywisty sposób komunikowania był dość manipulacyjny, gdyż kładł nacisk na niewiedzę i niepewność zamiast na rzeczy, które już wtedy były wiadome. Stosownym wyjaśnieniem tej strategii byłaby koncepcja „strategicznej ignorancji” Matthiasa Grossa, według której w publicznej debacie tworzy się korzystne środowisko dla podejmowania dowolnych ekonomicznych i politycznych decyzji.

Wnioski

Trzeba podkreślić, że omówiona perspektywa teoretyczna i narzędzia metodologiczne stanowią tylko jeden przykład z zestawu różnych podejść do badania dyskursu klimatycznego. Mike Schäfer et al. (2016) przedstawiają o wiele bogatszą klasyfikację metod badań komunikacji o klimacie w mediach, która odnosi się do

prawie całego spektrum możliwości nauk społecznych: badań o charakterze opisowym i wyjaśniającym, ilościowym (statystyki, korpusy, Big Data) i jakościowym (Small Data, obejmującym pogłębione badania szczegółowych zjawisk, przypadków), skoncentrowanych bardziej na znaczeniu lub formach komunikacji, w tym odnoszących się do przekazów wizualnych i multimodalnych. Są metody pozwalające na dokonanie pomiaru ważności i zmian ważności danego tematu, badanie znaczenia kluczowych pojęć w perspektywie synchronicznej (przedstawianego w różnych mediach inaczej) lub diachronicznej (ukazującego ich zmiany w czasie), a także w zależności od wąsko lub szeroko rozumianego kontekstu ich użycia.

Istotne są tu możliwości Krytycznej Analizy Dyskursu o zmianie klimatu i ich wyróżnionych odmian, ukazujących na podstawie badań języka pisanego i mówionego, w jaki sposób zakorzeniły się w nim określone ideologie, wartości, normy, praktyki władzy oraz jaką odgrywają w nim rolę różne aspekty instytucjonalne i kulturowe, z wyczuleniem na wszelkie przejawy nieuprawnionej dominacji i praktyk wykluczających. Ważną perspektywą w tym polu jest też tzw. *framing analysis* (Nisbet 2010), która pokazuje, w jakich ramach ujmowany jest dany problem, w jaki sposób nadawana jest mu ważność i znaczenie (lub jak są one odbierane i osłabiane), a także podejścia narracyjne skoncentrowane na stylu lub wątkach tematycznych. W Polsce najlepszy przykład tego typu badań stanowi analiza dyskursu środowiskowego w PRL przeprowadzona przez Piotra Pawliszaka i Magdalenę Steciąg (2017).

Dotychczasowe badania porównawcze prowadzone metodą analizy sieciowej nie uwzględniły Polski. Z pewnością za pomocą DNA można już teraz wyjaśniać różne zjawiska medialne i polityczne, które obserwujemy wokół polskiej polityki adaptacji do zmian klimatu, ale także odsłaniać ograniczenia procesów demokratycznych wykluczające z udziału istotnych aktorów w tym polu.

Kwestia polskiej polityki braku adaptacji do zmiany klimatu domaga się bardziej ukierunkowanego i precyzyjnego zbadania. Cel jest globalny, wspólny i prosty – a jest nim szybkie i radykalne obniżenie poziomu emisji oraz zużycia zasobów naturalnych, przy jednoczesnym zabezpieczeniu sprawiedliwych i w miarę możliwości wyrównanych możliwości dobrego życia. Konieczne jest równoległe wyjście z dwóch niebezpiecznych kryzysów – społecznego, wyrażającego się w skutkach skumulowanych nierówności, i tego, który związany jest bezpośrednio ze zmianą klimatu, bo oba są zagrożeniem, mogą nakładać się na siebie i powinny stanowić centrum debaty politycznej. Jednym z kluczowych przekazów płynących z tej debaty jest, że zmiana w kierunku organizacji społeczno-gospodarczej bardziej przyjaznej dla klimatu jest ograniczona nie tylko przez pieniądze i zmiany kierunku przepływów finansowych nie są wystarczającym rozwiązaniem. Ważne ograniczenia płyną także ze strony politycznej wyobraźni, w której bierze się pod uwagę (lub nie) potrzeby ekosystemów oraz kluczowe społeczne wartości, mogące zostać włączone w proces zmiany.

Literatura

- Figaszewska I., 2009, *Ubóstwo energetyczne – co to jest?*, „Biuletyn Urzędu Regulacji Energetyki”, nr 5.
- Frankowski J., 2020, *Attention: Smog Alert! Citizen Engagement for Clean Air and its Consequences for Fuel Poverty in Poland*, „Energy and Buildings”, vol. 207.
- Gronow A., Ylä-Anttila T., Carson M., Edling C., 2019, *Divergent Neighbors: Corporatism and Climate Policy Networks in Finland and Sweden*, „Environmental Politics”, vol. 28, no. 6, <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1625149>.
- Hochschild A., 2017, *Obcy we własnym kraju: gniew i żal amerykańskiej prawicy*, przeł. H. Pustuła, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Jenkins-Smith H.C., Nohrstedt D., Weible C., Sabatier P.A., 2014, *The Advocacy Coalition Framework: Foundations, Evolution and Future Challenges* [w:] P. Sabatier, C. Weible (eds.), *Theories of the Policy Process* (3rd ed.), Boulder: Westview Press.
- Kukkonen A., Stoddart M.C.J., Ylä-Anttila T., 2021, *Actors and Justifications in Media Debates on Arctic Climate Change in Finland and Canada: A Network Approach*, „Acta Sociologica”, vol. 64, no. 1, DOI: 10.1177/0001699319890902.
- Kukkonen A., Ylä-Anttila T., Swarnaka P., Broadbent J., Lahsen M., Stoddart M.C.J., 2018, *International Organizations, Advocacy Coalitions and Domestication of Global Norms: Debates on Climate Change in Canada, the US, Brazil, and India*, „Environmental Science & Policy”, vol. 81.
- Leifeld P., 2016, *Policy Debates as Dynamic Networks: German Pension Politics and Privatization Discourse*, Frankfurt–New York: Campus.
- Leifeld P., 2017, *Discourse Network Analysis: Policy Debates as Dynamic Networks* [w:] J.N. Victor, M.N. Lubell, A.H. Montgomery (eds.), *The Oxford Handbook of Political Networks*, Oxford: Oxford University Press.
- Leifeld P., 2020, *Policy Debates and Discourse Network Analysis: A Research Agenda*, „Politics and Governance”, vol. 8(2), DOI: 10.17645/pag.v8i2.3249.
- Lis A., Stankiewicz P., 2017, *Framing Shale Gas for Policy-Making in Poland*, „Journal of Environmental Policy and Planning”, vol. 19.
- Niedziałkowski K., Putkowska-Smoter R., 2020, *What Makes a Major Change of Wildlife Management Policy Possible? Institutional Analysis of Polish Wolf Governance*, „PLOS ONE”, vol. 15(4).
- Niedziałkowski K., Konopka, A., Putkowska-Smoter R., 2020, *To Hunt or to Protect? Discourse-Coalitions in the Polish Wolf Management*, „Conservation and Society”, AOP: 1-14, DOI: 10.4103/cs.cs_20_4.
- Nisbet M.C., 2010, *Knowledge into Action: Framing the Debates Over Climate Change and Poverty* [w:] P. D'Angelo, J.A. Kuypers (eds.), *Doing News Framing Analysis. Empirical and Theoretical Perspectives*, New York: Routledge.
- Pawliszak P., Steciąg M., 2017, *Ekologiczna modernizacja w państwowym socjalizmie* [w:] M. Czyżewski et al. (red.), *Polskie sprawy 1945–2015. Warsztaty analizy dyskursu*, Warszawa: Sedno.
- Rancew-Sikora D., 2002, *Konflikt w polskim dyskursie ekologicznym*, „Studia Socjologiczne”, t. 4.
- Rancew-Sikora D., 2009, *Sens polowania. Współczesne znaczenia tradycyjnych praktyk na przykładzie dyskursu łowieckiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Sabatier P.A., Jenkins-Smith H.C., 1988, *An Advocacy Coalition Framework of Policy Changes and the Role of Policy-Oriented Learning Therein*, „Policy Sciences”, vol. 21.
- Sabatier P.A., Jenkins-Smith H.C., 1999, *The Advocacy Coalition Framework: An Assessment* [w:] P.A. Sabatier (ed.), *Theories of the Policy Process*, Boulder: Westview Press.
- Schäfer M., Berglez P., Wessler H., Eide E., Nerlich B., O'Neill S., 2016, *Investigating Mediated Climate Change Communication: A Best-Practice Guide*, Research Reports No. 6, Jönköping University, School of Education and Communication, DOI: 10.5167/uzh-131746.
- Stawiszyński T., 2021, *Co robić przed końcem świata?*, Warszawa: Wydawnictwo Agora.
- Steciąg M., 2012, *Dyskurs ekologiczny w debacie publicznej*, Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski.
- Wagner A., 2012, *Media jako płaszczyzna deliberacji. Ogłoszenie krótkiej listy potencjalnych lokalizacji pierwszej polskiej elektrowni atomowej. Analiza prasy – case study* [w:] A. Ogonowska (red.), *Nowe media: Edukacja – polityka – ekonomia – kultura*, Kraków: TEXT.
- Wagner A., 2015, *Shale Gas: Energy Innovation in a (Non-)Knowledge Society: A Press Discourse Analysis*, „Science and Public Policy”, vol. 42.
- Wagner P., Ylä-Anttila T., 2018, *Who Got Their Way? Advocacy Coalitions and the Irish Climate Change Law*, „Environmental Politics”, vol. 27(5).
- Wagner P., Ylä-Anttila T., Gronow A., Ocelik P., Schmidt L., Delicado A., 2020, *Information Exchange Networks at the Climate Science-Policy Interface: Evidence from the Czech Republic, Finland, Ireland, and Portugal*, „Governance”, vol. 1–18, DOI: 10.1111/gove.12484.
- Żółciak T., 2020, *Ekologia czy ideologia*, „Dziennik Gazeta Prawna”, nr 6.